

Olympia som et panhelligsk sportscentrum¹

Af Thomas Heine Nielsen

I denne artikel skal jeg forsøge at redegøre for to grundlæggende forhold ved afholdelsen af de Olympiske Lege i antikken: På den ene side det forhold, at Olympia var en 'panhelligsk' ('algræsk', dvs. fællesgræsk) helligdom, altså en helligdom der tiltrak pilgrimme, publikum og atleter fra hele den græske verden. På den anden side tilhørte helligdommen en enkelt bystat, Elis, der kontrollerede den og suverænt fastsatte reglerne for adgangen til helligdommen og Legene, hvilket naturligvis undertiden kunne give anledning til konflikter. Vil man forstå den rolle, de Olympiske Lege spillede i den græske bystatskultur, må man gøre sig disse forhold klart. De illustrerer i øvrigt også et fuldstændigt fundamentalt træk ved de græske bystaters interaktion: Friktionen mellem det overordnede panhelligske perspektiv og det lokale bystatsperspektiv

1. Olympia som en panhelligsk helligdom

I forskningslitteraturen beskrives Olympia gerne som en *panhelligsk* helligdom, og jeg begynder med kort at redegøre for, hvad der menes med denne betegnelse, selvom Olympia langt fra er den eneste helligdom, der har de karakteristika, der berettiger den.

For det første: Selvom grækerne ikke brugte betegnelsen 'panhelligsk' om Olympia, så sagde de dog, at "enhver græker der ønskede det" (ὁ βουλόμενος τῶν Ἑλλήνων: Herodot 2.160) kunne deltage i de Olympiske Lege. Konkurrencerne i Olympia var altså åbne for *alle* grækere,² men det samme gjaldt faktisk for en lang række andre konkurrencer, som f.eks. dem ved *Asklapieia* i Epidauros³ og *Hekatomboia* i Argos⁴,

-
1. Det følgende er en dansk version af mit bidrag ("Panhellenic athletics at Olympia") til P. Christesen & D.G. Kyle (eds.), *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity*, som vil udkomme inden længe hos Wiley-Blackwell. Mit håb er, at denne mere detaljerede danske version kan bruges af universitetsstuderende i f.eks. Oldtidskundskab som introduktion til et par centrale aspekter af de antikke Olympiske Lege. Jeg takker Lene Andersen, Erik Barfoed, Ivar Gjørup og Adam Schwartz for hjælp og James Roy, British Museum, Powerhouse Museum, Sydney, og Leu Numismatics, Zürich, for tilladelser til at benytte de illustrationer, der ledsager artiklen.
 2. Nielsen 2007, 18-21.
 3. Om *Asklapieia*: Sève 1993; Miller 2004, 129-32; Nielsen 2010, 19-20.
 4. Om *Hekatomboia*: Amandry 1980; Nielsen 2010, 25-7.

religiøse fester til ære for henholdsvis Asklepios og Hera. De Olympiske Lege selv var også en del af en religiøs fest, *Olympia* (τὰ Ὀλύμπια) til ære for den græske hovedgud Zeus. Andre kulter, som f.eks. den berømte mysteriekult i Eleusis nær Athen, gav også adgang for “enhver græker der ønskede det” (Herodot 8.65.4).

For det andet: I løbet af det 6. årh. f.Kr. var der adskillige helligdomme, der optog sportsstævner på programmet for deres store fester. Tre af disse nye stævner – dem i Delphi, på Isthmen nær Korinth, og i Nemea nær Kleonai på det nordøstlige Peloponnes – fik hurtigt en prestige, der kunne måle sig med de Olympiske Leges, og ved det 6. århundredes slutning udgjorde disse fire stævner den såkaldte *periodos* (‘tour’), hvor de fulgte hinanden i en fast rækkefølge, der gjorde det muligt for atleterne at deltage i dem alle.⁵ Det som festerne i Olympia, Delphi, Nemea og på Isthmen havde til fælles, var først og fremmest sportsstævnerne, men ganske mange andre kultfester indeholdt også sportsstævner.⁶ Det der adskilte stævnerne i *periodos* fra de andre stævner, var den enorme symbolske værdi, en sejr ved dem havde, en symbolsk værdi der demonstrativt blev understreget ved, at sejrherren blot fik en bladkrans i præmie. Når forskere refererer til de panhelleniske helligdomme uden yderligere specifikation, tænkes der stort set altid på de helligdomme, hvis sportsstævner udgjorde *periodos*: Zeus-helligdommen i Olympia, Apollon-helligdommen i Delphi, Poseidons helligdom på Isthmen, og Zeus’ helligdom i Nemea.⁷

For det tredje: De Olympiske Lege tiltrak efter alt at dømme atleter fra alle områder af den vidtstrakte græske verden, og enkeltpersoner og bystater fra mange egne af den græske verden lod opstille dedikationer til Zeus Olympios. Præcise tal har vi naturligvis ikke, men det er værd at nævne, at de kendte olympiske sejrherre fra den klassiske periode (dvs. fra de Olympiske Lege i 480 f.Kr. til Legene i 324 f.Kr.) stammer fra hele 65 forskellige bystater, og at mindst 46 bystater i samme periode lod opstille dedikationer i Olympia.⁸

5. Golden 1998, 10-1. Formaliseringen af *periodos* diskuteres i Funke 2005.

6. Nielsen 2010; Nielsen, *Extent & Significance*.

7. Om disse helligdomme: Miller 2004, 87-112.

8. Nielsen 2007, 71-8 (tilføj Mende fra Paus. 5.27.12); Scott 2010 er et studie af “the spatial politics of dedication” i Delphi og Olympia, mens Jacquemin 1999 er et monumentalt studie af både private og statsdedikationer i Delphi (en tilsvarende fremstilling savnes desværre for Olympia, men meget kan findes i Jacquemins kommentarer til 5.-6. bog af Pausanias (Jacquemin 2002a, 2002b)).

Olympia beskrives altså som en panhellenisk helligdom, fordi de Olympiske Lege var åbne for “enhver græker der ønskede det”, og fordi helligdommen selv og Legene dér havde en enorm prestige, der trak sportsfolk og dedikationer til stedet fra stort set hele den græske verden. De Olympiske Lege var også panhelleniske i den forstand, at de discipliner der blev konkurreret i, var udbredte i hele den græske verden.⁹ I Olympia konkurrerede man dog udelukkende i egentlige sportslige discipliner og ikke i musiske discipliner, sådan som man gjorde i f.eks. Delphi, Epidauros og Athen.

I en anden betydning af ordet var Olympia imidlertid på ingen måde panhellenisk. Ved ‘panhellenisme’ refereres der i den moderne litteratur til en ideologi, der udviklede sig i det 5. årh. og fik sin fulde udformning i det 4. årh. Tilhængere af panhellenismen mente, at de græske bystater skulle standse deres endeløse indbyrdes krige og i stedet slå sig sammen under Athens og Spartas lederskab og føre en indbringende hævnkrig mod de slappe og umandige persere. Grundlaget for ideologien var “the notion of Hellenic ethnic identity and the concomitant polarization of Greek and barbarian as generic opposites which rapidly developed as a result of the Persian invasion” i 480-79 f.Kr.¹⁰ Visse træk ved den måde, de Olympiske Lege og græsk sport i det hele taget blev praktiseret og afviklet på, kunne bruges til at understøtte panhelleniske ideologiske synspunkter. Grækerne dyrkede som bekendt sport nøgne, og denne atletiske nøgenhed blev opfattet som en etnisk grænsemærke, da det var utænkeligt, at en mand ville optræde nøgen offentligt blandt barbarer som lydere og persere.¹¹ Reglen om, at “enhver græker der ønskede det” kunne stille op i de Olympiske Lege, blev måske undertiden også fortolket sådan, at barbarer var udelukket.¹²

Det skete også, at ideologiske panhellenister greb lejligheden til at fremføre deres synspunkter under de Olympiske Lege og holdt taler til det efter græske forhold enorme publikum, man havde adgang til dér: Både Gorgias og Lysias holdt taler med

9. Young 2004, 24; om de Olympiske Leges program, se Lee 2001; om programmet i Delphi, i Nemea og på Isthmen, se Neumann-Hartmann 2007. Boldspil, som spiller en stor rolle i de moderne Olympiske Lege, var ikke på programmet i antikken, og boldspil spillede i det hele taget kun en mindre rolle i den græske kultur (se O’Sullivan 2012).

10. Om panhellenismen, se Flower 2002 (citatets kilde); se også Perlman 1976 og Mitchell 2007. Om oppositionen mellem grækere og barbarer, se også Hansen 2010 (10-1 om panhellenismen).

11. Nielsen 2007, 22-8.

12. Nielsen 2007, 18-21.

panhellenisk indhold i Olympia.¹³ Gorgias holdt en panhellenisk brandtale i 408 f.Kr., og i 388 f.Kr. holdt Lysias en tale, der tillagde Legenes mytiske grundlægger, Herakles, et panhellenisk motiv for grundlæggelsen: Nemlig at de Olympiske Lege ville fremme venskabet (*φιλία*) mellem de græske bystater. Den slags taler må imidlertid betragtes som udtryk udelukkende for talernes personlige synspunkter,¹⁴ og der var ingen institutioner i Olympia, der kunne træffe beslutninger på alle bystaters vegne eller optræde som den græske verdens talsmænd.¹⁵ Talerne synes i øvrigt heller ikke at have haft nogen nævneværdig effekt.

I den forbindelse er det også værd at bemærke, at bystaten Elis, der administrerede helligdommen og arrangerede de Olympiske Lege, på trods af at man altså accepterede panhellenisk propaganda under Legene, intet gjorde for selv at fremme panhelleniske ideer. Som nævnt var der ingen forsamling i Olympia, der kunne træffe beslutninger på alle grækernes vegne, og selv hvis Elis skulle have haft et ønske om at etablere sådan en forsamling, er den utænkelig i en bystatskultur med mange hundrede stater.¹⁶ Men Elis forsøgte heller ikke at udvide den olympiske fred (*Olympiakai spondai*), eller rettere våbenhvile (*ekecheiria*), til at dække den græske verden i dens helhed. Våbenhvilen beskyttede udelukkende Elis' eget territorium samt rejsende til Legene,¹⁷ og hvad dette angår, var den ikke anderledes end de hellige våbenhviler, der blev proklameret i forbindelse med de øvrige stævner i *periodos* eller i forbindelse med adskillige andre, langt mindre stævner. For blot at nævne en håndfuld eksempler fra Peloponnes, så ved vi at *ekecheiriai* blev proklameret af f.eks. Makiston i Triphylien, Mantinea i Arkadien og Phleious sydvest for Korinth.¹⁸

13. Flower 2000, 92-3.

14. Om intellektuelles tilstedeværelse og aktiviteter i Olympia, se Kokolakis 1992 og Nielsen 2011, 18-9.

15. Roy, *Olympia*.

16. Polis-Centeret identificerede 1035 *poleis* (se: Hansen & Nielsen 2004).

17. Om den olympiske våbenhvile: Lämmer 1975-76 og 1982-83; se også Dillon 1995 og Hornblower & Morgan 2007, 30-3.

18. Makiston: Strabon 8.3.13; Mantinea: Xenophon, *Hellenika* 5.2.2; Phleious: Xenophon, *Hellenika* 4.2.16. Festen i Makiston kendes kun fra Strabon, og det vides ikke, om den havde sportskonkurrencer på programmet; i Mantinea kendes en fest til ære for skytsguden Poseidon Hippios fra hellenistisk tid (*IG IV².1 629*), men den eksisterede formodentlig allerede i klassisk tid (Jost 1985, 133); et sportsstævne i Phleious er kendt fra et epigram (Page, *FGE* no. 43.11; Ebert 1972, no. 26.11) fra det sene 6. eller det 5. årh. (om epigrammet: Maróti 1990; Nielsen 2010, 5-22).

Endelig synes de eleiske arrangører at have haft en inkluderende snarere end en ekskluderende opfattelse af, hvem der var græker, og vi kender faktisk intet eksempel på, at en atlet er blevet udelukket fra de Olympiske Lege på grund af sin etniske identitet. Synet på, hvem der kunne stille op i Legene, ændrede sig i takt med den overordnede udvikling i den græske verden:¹⁹ I det 4. årh. fik konger af Makedonien og Molossien lov at stille op;²⁰ i den hellenistiske periode stillede borgere fra de nygrundlagte græsk-makedonske bystater op,²¹ ligesom borgere fra nyhelleniserede områder gjorde;²² og i romersk tid stillede i hvert fald enkelte romerske borgere op.²³ Den olympiske opfattelse af græsk identitet var kort sagt hverken statisk eller ekskluderende.²⁴

2. Olympia som en 'extra-urban' helligdom i bystaten Elis

Store skarer af grækere var altså at finde i Olympia, når de Olympiske Lege blev afholdt. Præcis hvor mange, der overværede Legene, ved vi af gode grunde ikke, og det vil givet også have ændret sig fra f.eks. arkaisk til hellenistisk tid, men det er dog en rimelig antagelse, at Legene i 4. årh. blev overværet af i hvert fald 45.000 besøgende.²⁵ Helligdommen tilhørte imidlertid en enkelt bystat, Elis, der ene bystat administrerede den. Elis var en temmelig stor og indflydelsesrig bystat ca. 40 km nord for Olympia (ca. 60 km ad de snoede bjergveje). Under normale omstændigheder var det Elis alene, der kontrollerede adgangen til helligdommen og Legene; det var Elis alene, der fastsatte reglerne for konkurrencernes afvikling; og det var Elis alene, der blandt egne borgere udpegede helligdommens personale og Legenes officials.

19. Muth 1979, 176-7.

20. Makedonien: Kong Philip den Anden (Moretti 1957, nos. 434, 439 og 445); Molossien: Kong Arrhybas (Moretti 1957, no. 450). Man kan også notere sig, at de eleiske myndigheder tillod Philip den Anden at opføre bygningen *Philippeion* i Olympia som et monument over den makedonske sejr over den athensk-thebanske alliance ved Chaironeia i 338 f.Kr. (om bygningen: Schultz 2007 og 2009).

21. Moretti 1957, no. 498: Lampon fra Philippoi; no. 512: Apollonios fra Alexandria; no. 650: Chrysgonos fra Nikaia. Se Remijsen 2009, 248.

22. Moretti 1957, no. 724: Asklepiades fra Sidon.

23. Moretti 1957, nos. 743 og 745: Gnaeus Marcius.

24. Se også Crowther 2007, 70-1.

25. Nielsen 2007, 70-1.

Nogen tid før hver Olympiade²⁶ sendte Elis udsendinge rundt i den græske verden. Deres opgave var at annoncere de kommende Lege og proklamere den hellige våbenhvile, og på denne måde fremmede Elis selv Olympias panhelleniske profil. Disse udsendinges græske titel var *spondophoroi* ('våbenhvilebringere') eller *theoroi* ('hellige udsendinge'), og senest fra midt i det 5. årh. blev de rundt om i de bystater, de besøgte, bistået af såkaldte *theorodokoi* ('*theoroi*-værter'), der normalt tilhørte den lokale elite og fungerede som bindeled mellem Elis' udsendinge og de lokale myndigheder, der skulle garantere, at bystatens borgere ville respektere den hellige våbenhvile. Kildematerialet til Elis' olympiske annoncering (*epangelia*) af de Olympiske Lege er desværre uhyre spinkelt, så de eneste områder, der med sikkerhed var på listen over de hellige udsendinges destinationer, er Sparta, Aitolien i det nordvestlige Grækenland og øen Tenedos nord for Lesbos nær Hellesponten. Men vi kan roligt gå ud fra, at Elis annoncerede Legene over hele den græske verden.²⁷ Ligesom Elis annoncerede de Olympiske Lege ved hjælp af *spondophoroi*, annoncerede Athen de Eleusinske Mysterier på denne måde,²⁸ og ligesom fejringen af de Eleusinske Mysterier blev indledt med en stor procession fra Athen til Eleusis, blev fejringen af de Olympiske Lege indledt med en procession fra Elis til Olympia.²⁹ Ligesom Eleusis var en athensk helligdom, var Olympia en eleisk helligdom, nemlig en 'extra-urban' helligdom, som antikhistorikere ynder at sige, altså en helligdom placeret uden for byen og dens mure. Afstanden mellem Elis og Olympia var dog usædvanligt stor, og processionen der indledte de Olympiske Lege, må have været en af de længste i den græske verden.

26. Det anføres ofte, at det græske ord Ὀλυμπιάς ('Olympiade') betegner tidsrummet mellem to afholdelser af de Olympiske Lege; det er rigtigt, at ordet har denne betydning (cf. LSJ s.v. (3)), men det betyder oftere 'de Olympiske Lege' (cf. LSJ s.v. (1)). Den Danske Ordbog s.v. olympiade giver kun betydningen 'olympiske lege': <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=olympiade&select=olympiade>

27. Perlman 2000, 63-6; Nielsen 2007, 39-40, 62-8.

28. Rhodes-Osborne, *GHI* no. 35; *Gonnoi* II 109.

29. Lee 2001, 28-9; Nielsen 2007, 47.

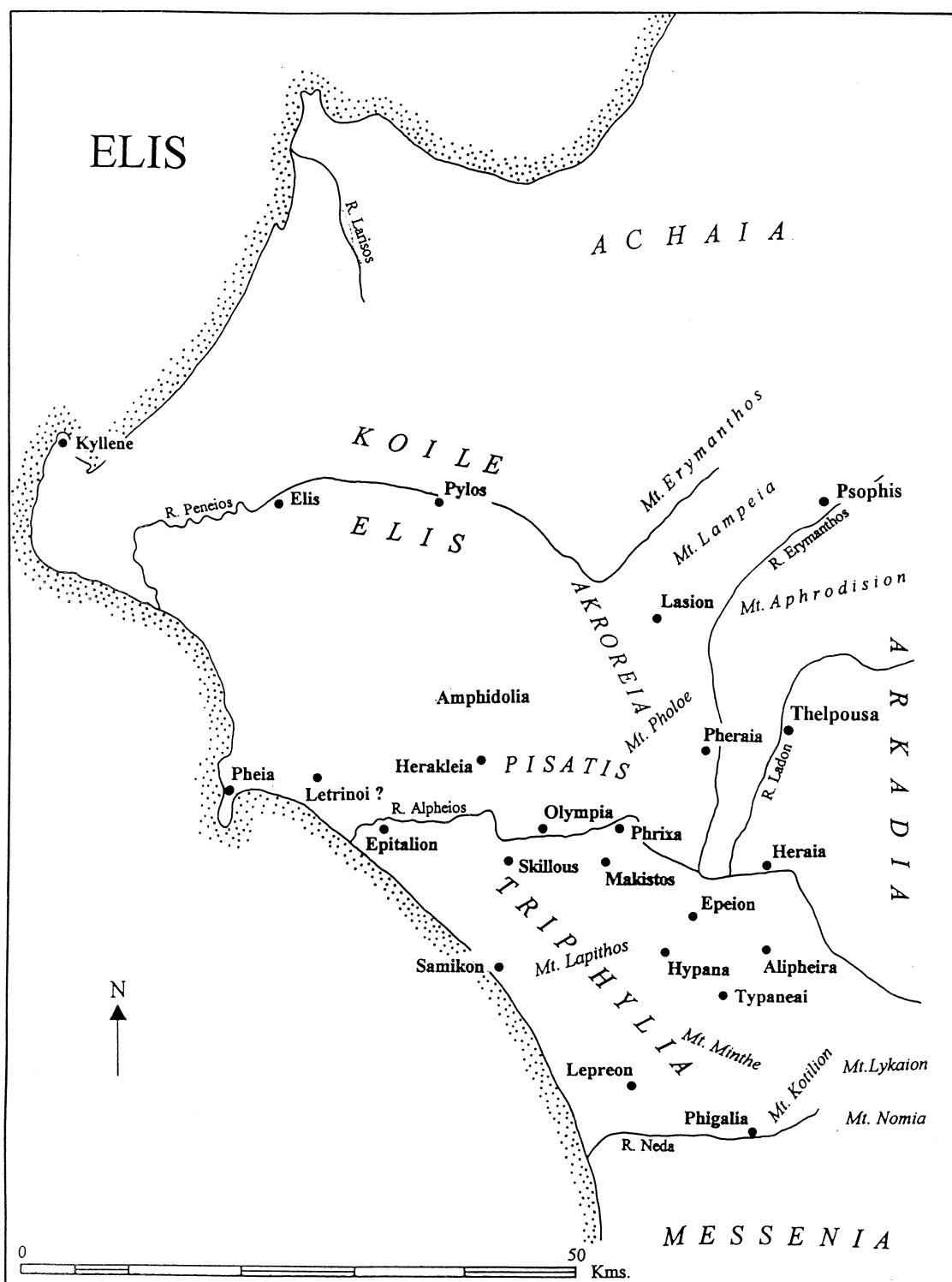


Fig. 1 Olympia lå i den store bystat Elis' territorium, der strakte sig fra nord for byen Elis selv og sydpå helt til floden Alpheios. I det 5. årh. f.Kr. kontrollerede Elis ikke blot sit eget territorium, men også områderne Triphylien og Akroreia, hvis bystater var medlemmer af en alliance ledet af Elis. Kort: James Roy.

Den olympiske våbenhvile bandlyste aggression mod Elis' territorium samt overgreb på rejsende, der var på vej til Olympia og Legene.³⁰ Det var Elis selv, der suverænt afgjorde, om en given bystat og dens borgere havde respekteret våbenhvilen, og kun borgere fra bystater der havde respekteret den, kunne deltage i Legene. Det fremgår klart af en berømt episode, der fandt sted i forbindelse med Legene i året 420 f.Kr. Dette år blev Sparta af Elis udelukket fra fejringen af *ta Olympia* og spartanske borgere blev udelukket fra deltagelse i Legene med den begrundelse, at Sparta efter Elis' opfattelse havde brudt den olympiske våbenhvile. Sagen var den, at Sparta havde sendt en styrke til den forholdsvis ubetydelige bystat Lepreon i Triphylien for at støtte den i en konflikt med Elis, der opfattede Lepreon som en del af sit territorium. På det tidspunkt, hvor Sparta sendte ekspeditionen af sted, var den olympiske våbenhvile proklameret i Elis, men endnu ikke i Sparta. Alligevel indledte Elis en sag mod Sparta med grundlag i den 'olympiske lov' (*Olympiakos nomos*); sagen blev ført og pådømt af Elis alene, og Sparta var end ikke repræsenteret under sagen. Den endte med, at Sparta blev idømt en betragtelig bøde – to miner pr hoplit der deltog i ekspeditionen – “som loven stipulerer” (Thukydide 5.47.1: ὥσπερ ὁ νόμος ἔχει). Da spartanerne nægtede at betale bøden, udelukkede Elis dem fra helligdommen og Legene, dvs. “fra ofringen og konkurrencerne” som Thukydide siger (5.50.2: θυσίας καὶ ἀγώνων).³¹ Det var altså Elis, der kontrollerede adgangen til helligdommen og Legene.

For at kvalificere sig til de Olympiske Lege havde en antik atlet altså brug for Elis' tilladelse til at stille op. Og denne tilladelse kunne Elis nægte. Det skete i 420 f.Kr., hvor Elis nu nægtede at lade den spartanske aristokrat Lichas stille op i firspandsløbet, fordi Sparta jo var blevet udelukket fra helligdommen efter sin krænkelse af den hellige våbenhvile. Lichas måtte derfor lade sit spand stille op i Thebens navn.³² For at få tilladelse til at stille op måtte en atlet altså tilhøre en bystat der havde accepteret og respekteret den olympiske våbenhvile. Derudover var der en række andre krav, en atlet måtte leve op til,³³ og forud for hver afholdelse af Legene udpegede Elis et kollegium af såkaldte *Hellanodikai* ('Grækernes dommere'), der bl.a. havde til opgave at påse, at

30. Lämmer 1975-76 og 1982-83.

31. For denne episode, se Thukydide 5.49-50.4 m. Roy 1998 og Nielsen 2005, 67-74. Hele passagen bringes i nyoversættelse nedenfor 22-3.

32. Nielsen 2007, 83 n. 293.

33. Crowther 1996.

kravene blev overholdt. Den måde, Elis udpegede sine *Hellanodikai* på, må have udviklet sig med tiden, og i 360'erne f.Kr. blev de med en vis sandsynlighed valgt ved lodtrækning,³⁴ formodentlig således at man udtrak én mand fra hver af de 'stammer' (*phylai*), den eleiske borgerbefolkning var inddelt i³⁵ – præcis som Athen udpegede de *athlothetai* ('konkurrencearrangører'), der arrangerede Panathenæerne,³⁶ Athens store fest og sportsstævne for Athene.³⁷ På trods af deres navn var 'Grækernes dommere' altså et embedsmandskollegium udpeget af bystaten Elis blandt egne borgere; navnet har Elis nok valgt for at understrege Legenes panhelleniske appeal.³⁸ I hvert fald på Pausanias' tid, dvs. det senere 2. årh. e.Kr.,³⁹ blev de nye *Hellanodikai* udpeget ti måneder før Legenes afholdelse og instrueret i deres opgaves karakter af et kollegium ved navn *Nomophylakes* ('Lovvogterne'), og noget lignende har givet været tilfældet i klassisk og hellenistisk tid.⁴⁰

Det var disse *Hellanodikai*, der afgjorde, om en atlet kunne stille op i Legene eller blev forment adgang. Det sidstnævnte kunne f.eks. ske, hvis en atlet tilhørte en bystat, der havde krænket den olympiske våbenhvile, som i tilfældet Lichas; eller hvis der ikke kunne føres bevis for, at han var græker;⁴¹ eller hvis han var for ung til at stille op. Ved de Olympiske Lege blev deltagerne delt op, ikke i f.eks. vægtklasser men i to aldersklasser: 'Drenge' (*paides*) og 'mænd' (*andres*). Aldersklasseopdeling var standardprocedure ved græske sportsstævner,⁴² skønt det varierede fra stævne til stævne, hvilke klasser man opererede med: Ved Panathenæerne i Athen havde man f.eks. tre aldersklasser, 'drenge', 'skægløse' og 'mænd'. I Olympia synes drengenes klasse at have omfattet deltagere mellem 12 og 18, mens deltagere over 18 år blev regnet for mænd.⁴³

34. Romano 2007, 98.

35. Roy 2006.

36. Aristoteles, *Athenaion Politeia* 60.1.

37. Om Panathenæerne: Miller 2004, 132-45 med yderligere referencer på s. 266-7; Nielsen 2010, 7-11.

38. For diskussion af navnets baggrund, se Siewert 1992, 115 og Nielsen 2007, 20-1.

39. Om Pausanias: Habicht 1998.

40. Pausanias 6.24.3; se Crowther 1997, 150; Sinn 2004, 89; Romano 2007, 100.

41. Nielsen 2007, 18-21.

42. Om aldersklasseopdelings baggrund og historie: Petermandi 1997.

43. Crowther 1988a.

Præcis hvordan 'Grækernes dommere' afgjorde, om en atlet skulle have lov at stille op, og hvordan de fordelte deltagerne i aldersklasser, vides der desværre intet præcist om. Sin græske identitet har man formentlig kunnet godtgøre ved at bevise, at man var borger i en græsk bystat eller nedstammede fra borgere i en græsk bystat,⁴⁴ og ved at beherske det græske sprog på tilfredsstillende vis;⁴⁵ ved mysterierne i Eleusis, der som de Olympiske Lege var åbne for "enhver græker der ønskede det", var det ligeledes et krav for at blive indviet, at man beherskede græsk.⁴⁶ For aldersklasseopdelingen vedkommende synes man at have taget hensyn til deltageres fysik.⁴⁷ Desuden er vel drengene og deres ledsagere blevet interviewet af dommerne: I hvert fald skulle dommerne sværge på, at de ville træffe retfærdige afgørelser, at de ikke ville lade sig bestikke, og at de ikke ville lække personlige oplysninger om deltagerne.⁴⁸

Formålet med denne tavshedspligt var nok "at sikre aldersgruppernes ukrænkelighed",⁴⁹ og i en eller anden form har den givet eksisteret fra de tidligste tider. I 468 f.Kr. afviste dommerne bryderen Pherias fra Aigina med den begrundelse, at han var for ung til at stille op i drengenes klasse,⁵⁰ og ved en anden lejlighed i det 5. årh. flyttede dommerne bryderen Nikasylos fra Rhodos fra drengenes til mændenes klasse;⁵¹ at dommerskønnet i dette tilfælde må have været helt rimeligt, fremgår af, at Nikasylos faktisk vandt mændenes klasse.⁵² Dommernes afgørelser synes at have været endelige, men det skete undertiden, at forskellige interessenter forsøgte at lægge pres på 'Grækernes dommere' for at få en bestemt afgørelse. Xenophon fortæller f.eks. i *Hellenika* 4.1.40, at kong Agesilaos af Sparta i det tidlige 4. årh. gjorde sin personlige indflydelse gældende for at sikre, at en usædvanligt stor athensk yngling kunne stille op i

44. Herodot 5.22; cf. Hornblower 2008, 55-6.

45. Anson 2009, 21; som anført ovenfor er der dog intet dokumenteret eksempel på, at en atlet er blevet udelukket for ikke at være græker, så her er formentlig tale om en symbolsk formalitet.

46. Theon Smyrnaeus, *De utilitate mathematicae* 14.23 (εἶργεσθαι ... τοὺς φωνῆν ἀξυνετὸν ἔχοντας); Origenes, *Contra Celsum* 3.39 (φωνῆν συνετός); Libanios, *Decl.* 13.1.19 (τὴν φωνῆν Ἑλληνῶν εἶναι); cf. Herodot 8.65.4 og Isokrates 4.157 m. Burkert 1985, 286-7 og Anson 2009, 22.

47. Crowther 1988a, 91-2.

48. Pausanias 5.24.10.

49. Perry 2007, 85: "to preserve the integrity of the youth categories."

50. Pausanias 6.14.1. Pherias vandt drengenes brydning ved den næste Olympiade i 464 f.Kr.: Moretti 1957, no. 255 (cf. *SEG* 11 1231 og Ebert 1972, no. 19).

51. Pausanias 6.14.2.

52. Moretti 1957, no. 973.

drengenes sprint (*stadion*), fordi en af hans personlige forbindelser (*xenos*) var forelsket i den unge mand.⁵³

'Grækernes dommere' havde også til opgave at dømme i selve konkurrencerne, og også her var deres afgørelser endelige. De kunne idømme atleter, der brød reglerne, kontante bøder, og kunne endog straffe atleter og tilskuere med piskeslag, hvis de forbrød sig.⁵⁴ I 420 f.Kr. kunne spartaneren Lichas ikke, som omtalt ovenfor, lade sit firspand stille under sit eget navn og lod det derfor indregistrere som et thebansk spand. Da det nu gik således, at spandet vandt konkurrencen, ønskede Lichas sig naturligvis sin del af den prestige, sejren udløste. Han trådte derfor ind på hippodromen for at bekrænse vognstyreren "for at vise, at vognen var hans".⁵⁵ Denne handling måtte eleierne naturligvis opfatte som en provokation, og dommerne lod Lichas piske og bortvise.

'Grækernes dommere' var altså bystatens Elis' eksekutivkomité under Legene. De var let genkendelige på deres purpurrøde dragter,⁵⁶ en farve der traditionelt blev brugt til at markere status og autoritet.⁵⁷ Dommerne var således et tydeligt visuelt udtryk for Elis' kontrol med helligdommen og Legene, og denne kontrol kom til udtryk også på flere andre måder. I den senere del af det 6. årh. f.Kr. begyndte Elis at lade forskellige bystatsakter indskrive på bronzeplader, der blev sat op i Olympia på f.eks. bygninger. Disse indskrifter var affattet i et sprog, der i sig selv var en demonstration af Elis' kontrol over Olympia: Som den engelske filolog Stephen Colvin rammende har bemærket, gjorde Elis en hel del ud af at gengive den lokale dialekts karakteristiske træk i disse indskrifter, og da teksterne er vigtige statsakter, må deres sproglige form afspejle en statslig beslutning om at skabe et skriftsprog, der var markant anderledes

53. Se også Plutarch, *Agesilaos* 13.4 m. Shipley 1997, 190-3; Golden 1998, 106 og 2008, 120-1. Se yderligere [Andok.] 4.26, hvor det hævdes, at Alkibiades i 416 f.Kr. kunne få ordnet bestemte forhold på en måde, der passede i hans kram, fordi han havde stor indflydelse hos 'Grækernes dommere' (*δυναμέμενος παρὰ τοῖς ἀγωνοθέταις τῶν Ἡλείων*). Om Legene i 416. f.Kr.: Kyle 2003; Papakonstantinou 2003; Gribble 2012; Stuttard 2012.

54. Om piskestraf i græsk sport: Crowther & Frass 1998.

55. Thukydid 5.50.4: *βουλόμενος δηλώσαι ὅτι ἑαυτοῦ ἦν τὸ ἄρμα*.

56. Se *Etymologicum Magnum* s.v. Ἑλληνοδίκαι: *ἐκαθέζοντο δὲ ἐν τῷ ἀγῶνι πορφυρίδα περιβεβλημένοι*.

57. Reinhold 1970, 22-8. Cf. *Der Neue Pauly* 10, 605 s.v. Purpur: "Purpurgefärbten Textilien waren nur für die reiche Oberschicht erschwinglich und ohne Zweifel eines der wichtigen Statussymbole der Antike."

end andre staters skriftsprog.⁵⁸ De således publicerede bystatsakter handlede ikke udelukkende om Olympia⁵⁹ og stedets kultur⁶⁰, men også om Elis' indre anliggender⁶¹ og udenrigspolitik⁶², og tjente på den måde til at understrege, at Olympia var en del af Elis.

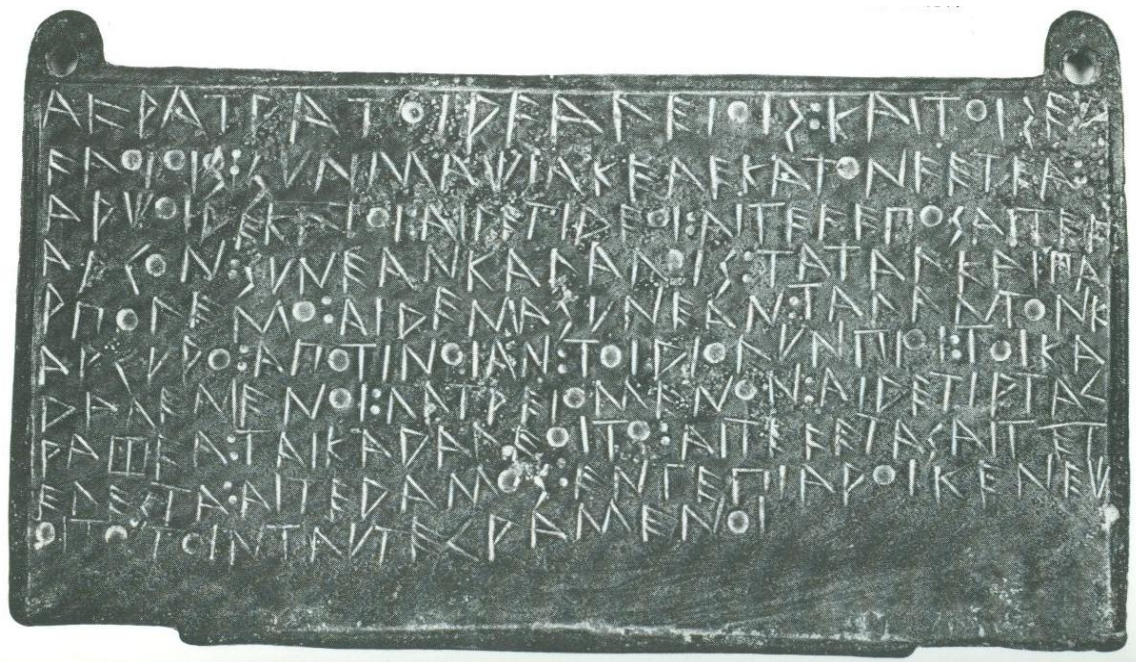


Fig. 2 Bronzeplade fra Olympia med indskrift i eleisk dialekt, ca. 500 f. Kr. Denne indskrift (IvO 9) er en alliancetraktat (συνμαχία) mellem Elis og Ewaoioi, et ellers ukendt samfund. Om traktatens historiske kontekst, se Roy & Schofield 1999. Indskriften er nu BM GR 1824.4-99.17 i British Museum. Foto: British Museum.

58. Colvin 2007: “[T]he writers of Elis made an effort to capture unusual features of the dialect; and since all of the early and important texts are public documents, this must represent a decision on the part of the epigraphic establishment to create a written standard which looked very different from other West Greek standards.”

59. F.eks. Minon 2007, nos. 5, 7 og 16.

60. F.eks. Minon 2007, nos. 3, 4, 6, 8, 9, og 18.

61. F.eks. Minon 2007, nos. 16, 17, 19, 20 og 30.

62. F.eks. Minon 2007, nos. 10, 15, 16, 22, 24 og 27.

Elis' *Hellanodikai* kunne idømme atleter bøder, hvis de f.eks. brød reglerne eller forsøgte at bestikke deres modstandere, og de penge, der kom ind på denne måde, brugte Elis ved en række lejligheder til at lade fremstille og opstille bronzeskulpturer af Zeus, de såkaldte *Zanes* (eleisk dialekt for 'Zeus'er'). Disse *Zanes* stod ned for skatkammerterrassen langs den vej, der førte fra helligdommen ind på stadion. I det 4. årh. f. Kr. blev der opstillet tolv sådanne *Zanes*, som må have været iøjnefaldende monumenter over dommernes og Elis' magt i Olympia. For at ingen skulle misforstå budskabet, var skulpturernes baser udstyret med epigrammer; et af dem bekendtgjorde, at et orakel havde godkendt de bøder, der havde finansieret skulpturerne, mens et andet lovpriste eleierne for deres fromhed.⁶³



Fig. 3 De såkaldte *Zanes* for foden af skatkammerterrassen langs ruten ind til stadion, der skimtes bag den tøndehvælvede indgangstunnel i baggrunden. Virtuel rekonstruktion ved Powerhouse Museum, Sydney.

63. Pausanias 5.21.4-8. Om *Zanes*: Herrmann 1974.

Det mest markante udtryk for Elis' kontrol over Olympia var dog to profane bygninger, bystaten lod opføre der, et *prytaneion* og et *bouleuterion*. Disse bygningstyper var helt almindelige rundt om i de græske byer og tjente den daglige administration af bystens anliggender: I *bouleuterion* holdt rådsforsamlingen sine møder, og *prytaneion*⁶⁴ var bystatens repræsentative bygning og symbolske centrum. Bygningerne lå derfor normalt i bystatens centrale bebyggelse. Særligt Olympias *prytaneion*, der blev opført i det 5. årh. f.Kr., er interessant i denne sammenhæng: Et *prytaneion* var som sagt en bystats symbolske centrum, og på bygningens arne brændte en flamme, der symboliserede selve bystatens liv.⁶⁵ Placeringen af Elis' *prytaneion* i Olympia var altså et arkitektonisk udtryk for, at Olympia var Elis' symbolske centrum. På Pausanias' tid afholdt Elis ved Legenes afslutning en reception for sejrherrene i *prytaneion*. Hvis denne reception eksisterede allerede i klassisk og hellenistisk tid, hvad der ikke er grund til at betvivle, vil dens placering i *prytaneion* have medvirket til at understrege over for sejrherrene, hvor uadskillelige størrelser Elis og Olympia var, samt at Elis var kilden til den enorme prestige, de fremover skulle nyde som *Olympionikai*, olympiske sejrherre.⁶⁶



Fig. 4 I det sene 6. årh. f.Kr. begyndte Elis at slå mønter med typer af ypperligste kunstneriske kvalitet. Typerne refererer alle til helligdommen i Olympia og tjener således også til at understrege det tætte forhold mellem Olympia og Elis. Denne mønt, en sølv-stater fra ca. 460 f.Kr., viser gudinden Nike med den olympiske sejrskrans på vej for at bekranse en Olympionikes. Legenden FA er en forkortelse for FAΛEION, "eleiernes [mønt]". Om de eleiske mønters ikonografi, se Nielsen 2007, 43-5. Foto: Leu Numismatics, Zürich.

64. Om *prytaneion*: Miller 1978. Om øvrige typer politisk arkitektur, se Hansen & Fischer-Hansen 1994.

65. Miller 1978, 13; Hansen & Fischer-Hansen 1994, 31.

66. Nielsen 2007, 52-3.

3. Spændinger i Olympia: Panhellenisk *versus* lokal 'extra-urban' helligdom

Olympia var altså på den ene side en panhellenisk helligdom i den forstand, at den tiltrak store mængder af grækere fra hele den græske verden, der var livligt optaget af helligdommen og Legene; på den anden side var Olympia en extra-urban helligdom i Elis' territorium. Det var vel nærmest uundgåeligt, at dette skulle føre til interessekonflikter. En anekdote hos Herodot (2.160)⁶⁷ synes da også at vidne om, at Elis' afvikling af Legene var udsat for en vis kritik. Herodot fortæller, at Elis i det tidlige 6. årh. f.Kr. sendte en diplomatisk delegation til Psammis den Anden af Ægypten (595–89 f.Kr.) og lod spørge, om faraoen kunne foreslå forbedringer i den måde, Elis afviklede Legene på – i sikker forvisning om, at det ikke ville være muligt. Denne historie mener man er opstået i Elis selv med det formål at få bystatens olympiske administration blåstemplet af de vise ægyptere – en ren fabrikation, altså.⁶⁸ Men Herodot fortæller historien i en ny version, hvor der er vendt op og ned på pointen: Da Psammis hørte, at ikke blot "enhver græker der måtte ønske det" men også eleierne selv kunne deltage i de olympiske konkurrencer, sagde han, at dette var unfair: "Det var nemlig ikke til at undgå, at de kom til at favorisere en medborger, der deltog i Legene, og derved behandle den fremmede uretfærdigt. Hvis de derfor ville indrette det retfærdigt, og det var derfor de var kommet til Ægypten, foreslog de dem kun at afholde Legene for fremmede deltagere og ikke give nogen eleier lov til at deltage."⁶⁹ Et af de mest karakteristiske træk ved de Olympiske Lege, de mange deltagere fra alle mulige andre egne af Grækenland, bliver her brugt til at kritisere Elis' dommere i Olympia, og man kan nok godt gå ud fra, at historien i Herodots version er udtryk for andre grækernes utilfredshed med Elis' dominerende rolle i Olympia.⁷⁰ I Herodots version virker historien nærmest som en sarkastisk kommentar til titlen *Hellanodikai*, 'Grækernes dommere'.

Gennem de Olympiske Leges historie vandt atleter fra Elis faktisk flere olympiske sejre end atleter fra nogen anden bystat. En betragtelig del af disse sejre blev dog vundet i drengenes klasse og i hestesport,⁷¹ og Elis' mange sejre er ikke nødvendigvis et

67. Lloyd 1988, 164 anser Herodots historie for "almost certainly unhistorical", og det er efter al sandsynlighed korrekt.

68. Lloyd 1988, 166; Asheri *et al.* 2007, 360.

69. Herodot 2.160 (oversat af Hastrup 1979).

70. Herodots eget formål med historien diskuteres af Dorati 1998.

71. Crowther 1988b; 1989.

tegn på, at 'Grækernes dommere' normalt favoriserede deres bysbørn. I netop drengenes klasse og hestesporten må hjemmebanefordelen have været væsentlig, og i de virkelig prestigefyldte discipliner som f.eks. mændenes *stadion* og firspandsløbet havde Elis mere moderat succes. Elis' bemærkelsesværdige olympiske sejrsrække behøver altså ikke være udtryk for partiske hjemmebanedommere, men skyldes nok snarere, at man satsede hårdt på drengenes klasse og på hestesporten samt på de mindre prestigefyldte blandt de øvrige discipliner. At eleierne var parat til at investere tid og ressourcer for af få succes i Legene er ikke vanskeligt at forstå: De Olympiske Lege var jo bystatens eneste egentlige *claim to fame*.

Et enkelt eksempel på en tilsyneladende skandaløs hjemmebanedom har vi dog kendskab til fra Pausanias (6.3.7). Han fortæller, at to af de tre dommere (*Hellanodikai*) der dømte i mændenes *stadion* ved Olympiaden i 396 f.Kr., erklærede Eupolemos fra Elis for vinder, mens vinderen efter den tredje dommers opfattelse var Leon fra Ambrakia. Eupolemos var en dygtig sportsmand, der vandt femkampen (*pentathlon*) i såvel Delphi som Nemea;⁷² Leon kender vi kun fra denne episode. En enkelt *Hellandikas* havde dog erklæret ham for vinderen, og Leon indgav en klage mod de to øvrige til det Olympiske Råd (*Olympike boule*) med påstand om, at de havde favoriseret Eupolemos, fordi han var deres landsmand. Leon fik medhold i sin klage i den forstand, at de to indklagede dommere blev idømt en bøde. Deres afgørelse stod derimod ved magt, og Eupolemos blev ikke frataget sin sejr. Dommernes afgørelser må altså have været endelige, selv hvis de var forkerte (et forhold, der ikke kan overraske f.eks. moderne fodboldtilskuere). I 396 f.Kr. lod skandalen sig ikke afvise, ser det ud til; men det er dog værd at bemærke, at der må have været tale om en vanskelig afgørelse, den slags som nu om dage ville have krævet målfoto, samt at der jo faktisk *var* en enkelt eleisk dommer, der havde Leon som vinder.

Anekdoten hos Herodot tyder på, at 'Grækernes dommere' undertiden blev kritiseret. Men vi kender ikke til andre skandaler end afgørelsen i 396 f.Kr., og dommerne indsats må i al almindelighed have været af høj kvalitet. I denne sammenhæng er det også værd at notere sig, at Elis var rede til at ændre regler, der med rimelighed kunne kritiseres. I 372 f.Kr. skete der f.eks. det, at Troilos fra Elis, en af årets *Hellanodikai*,

72. Pausanias 6.3.7. Pentatleter var ikke sjældent gode sprintere: Phayllos fra Kroton vandt både *pentathlon* og *stadion* i Delphi (Pausanias 10.9.2), og Xenophon fra Korinth gjorde det samme i Olympia (Pindar, *Ol.* 13.29-31).

vandt en sejr i hestesport. Her må man have indset, at “to judge a fellow judge must have tested even the most impartial officials.”⁷³ Elis vedtog derfor en lov, der forbød fungerende *Hellanodikai* at deltage i hestesportskonkurrencerne.⁷⁴

At Elis' administration af Olympia var af høj kvalitet, måtte selv dets fjender undertiden erkende, f.eks. spartanerne i det tidlige 4. årh. f.Kr. Under Den peloponnesiske Krig (431-404 f.Kr.)⁷⁵ fik spartanerne adskillige årsager til at være grundigt utilfredse med Elis, der ellers var trådt ind i krigen på Spartas side: I 420 f.Kr. trådte Elis ud af Spartas alliance, Det peloponnesiske Forbund, og skabte sammen med Athen, Argos og Mantinea en ny alliance åbenlyst rettet mod Sparta; det var samme år, Elis udelukkede Sparta fra de Olympiske Lege og offentligt ydmygede spartaneren Lichas (ovenfor 11); ved en anden lejlighed, sandsynligvis i 413 f.Kr., nægtede Elis kong Agis af Sparta adgang til Olympia, da han kom for at ofre til Zeus.⁷⁶ Alt dette var alvorlige krænkelse af den spartanske ære,⁷⁷ så efter den endelige sejr i Den peloponnesiske Krig besluttede Sparta at ordne sit mellemværende med Elis. Spartanske tropper invaderede Elis og opløste den mindre alliance, der var baggrunden for Elis' lokale magt.⁷⁸ Sparta kunne nu påtvinge Elis en fredsaftale: Blandt de fredsbetingelser der i den anledning blev overvejet, var et krav om, at Elis skulle opgive kontrollen over Olympia og overdrage den til nogle ubetydelige småsamfund nær helligdommen.⁷⁹

Sparta havde egentlig gode grunde til at gennemtrumfe dette krav, men droppede det alligevel. Hvorfor? Ifølge Xenophon fordi de mente, at de påtænkte nye administratorer ikke ville kunne klare opgaven, da de var en 'landbefolkning' (*choritai*).⁸⁰ Så Elis beholdt Olympia. I en situation, altså, hvor Sparta *de facto* selv kunne have overtaget kontrollen over Olympia, besluttede man sig alligevel til at lade det erfarne Elis forsætte som administrator. Elis' administration af helligdommen og Legene må altså have været af ganske høj kvalitet, og den må i det store og hele have holdt sig det forhold for øje, at Legene var et panhellenisk anliggende, hvis enorme prestige i vidt

73. Crowther 1997, 158.

74. Pausanias 6.1.5.

75. Om Den peloponnesiske Krig: Hanson 2005; Tritle 2010.

76. Nielsen 2007, 32.

77. Xenophon, *Hellenika* 3.2.21-2.

78. Om Elis' alliance: Roy 2009a; cf. Roy 2008. Om krigen mellem Sparta og Elis: Roy 2009b.

79. Xenophon, *Hellenika* 3.2.31.

80. Ibid.

omfang beroede på netop dette forhold: De øvrige grækernes interesse i Legene kunne ikke tilsidesættes, hvis disse skulle vedblive med at være den græske verdens vigtigste konkurrencer.

De Olympiske Lege blev altså afviklet i en sammenhæng, der var *politisk* i ordets egentligste forstand: De var et anliggende for samtlige græske *poleis* ('bystater'), der fulgte nøje med i, hvad der skete under Legene. Det vidste den athenske playboy og politiker Alkibiades udmærket: Da han i 415 f.Kr. blev kritiseret for sin livsstil forud for Athens store togt mod Sicilien, skal han ifølge Thukydid (6.16.1-2) på folkeforsamlingen have forsvaret sin prangende optræden ved de Olympiske Lege i 416 f.Kr. ved at pege på, hvordan hans præstation påvirkede de andre græske staters opfattelse af Athens styrke: "Athenere! Jeg har større krav end andre på at lede felttoget – jeg må jo begynde med dette punkt efter Nikias' kritik af mig – og jeg mener også at jeg er værdig dertil. Det som bevirker de højrøstede angreb på mig er nemlig ting som nok bringer mine forfædre og mig ry, men rigtignok også gør min fædrene by gavn. For det første fik den pragt jeg udfoldede ved min deltagelse i de Olympiske Lege grækerne til at regne vor bys styrke for større end den er, medens de indtil da anså den for helt ødelagt af krigen: Det var fordi jeg startede med syv vogne, flere end nogen privatmand nogensinde før, og blev nummer eet, to og fire og traf mine øvrige arrangementer i et niveau der var sejren værdigt. For vel er der tradition for at den slags er en ære, men udførelsen danner også grundlag for folks opfattelse af éns styrke."⁸¹

I den stærkt politiske kontekst i Olympia blev de enkelte atleter altså opfattet som repræsentanter for deres bystater, og de fulgte som sagt nøje med i, hvordan det gik deres atleter i Olympia. Hvis en afgørelse gik en atlet imod eller kunne betragtes som et overgreb eller som vanærende, opfattede atletens bystat derfor ofte problemet som sit eget og ikke kun som atletens. Den ovenfor omtalte episode fra 420 f.Kr., hvor spartaneren Lichas blev pisket og forvist fra Olympia, er et udmærket eksempel: Den var medvirkende årsag til, at Sparta åbnede krig mod Elis! Et andet eksempel finder vi ved Olympiaden i 322 f.kr. Ved denne Olympiade vandt pentatleten (femkæmperen) Kallippos fra Athen den olympiske krans, men blev idømt en bøde, fordi han havde bestukket sine modstandere, hvilket naturligvis var i strid med reglerne. Den athenske

81. Oversat af Johansen 1984 (modificeret). Om Alkibiades i almindelighed, se Rhodes 2011; om hans optræden i Olympia i 416 i særdeleshed, se Bowra 1960; Kyle 2003; Papakonstantinou 2003; Gribble 2012; Stuttard 2012.

bystat greb ind i affæren og sendte den fremtrædende politiker Hypereides til Elis for at få bøden annulleret, så Kallippos – og Athen – ikke skulle gå glip af sejren. Da Elis fastholdt dommernes afgørelse, nægtede Athen at betale og boykottede Legene, måske i helt op til tyve år. Der blev først sat endeligt punktum for den betændte sag, da Apollons orakel i Delphi nægtede at tage mod forespørgsler fra Athen, før bøden var betalt.⁸²

Bystaterne fulgte ivrigt med i deres atleters præstationer i Olympia, og sejre blev ofte belønnet på overdådig vis. I 412 f.kr., for eksempel, da Exainetos fra Akragas på Sicilien vendte hjem efter sin anden sejr i mændenes *stadion*, blev han eskorteret ind i byen af 300 vogne forspændt hvide heste.⁸³ I flere bystater, bl.a. Athen, fik olympiske sejrherre den nok største æresbevisning, en bystat overhovedet kunne give: Retten til resten af livet at komme til middag i *prytaneion*, den bygning der symboliserede selve bystatens liv.⁸⁴ I Ephesos udbetalte bystaten en kontant præmie til sejrherre i panhelleenske konkurrencer, der også fik deres sejr proklameret på agora, bystatens sociale centrum, af den offentlige herold.⁸⁵ Andre bystater opsatte æresstatuer for deres sejrherre på agora.⁸⁶

Sejrspræmien i Olympia selv var ikke blot kransen af olivenblade fra det hellige træ nær det monumentale klassiske Zeus-tempel, men også retten til at opstille en skulptur til minde om sejren i Altis, helligdommens helligste område.⁸⁷ På Pausanias' tid stod der mange hundreder af dens slags atletskulpturer i Altis. På deres baser stod der stort set altid et epigram, ofte på vers, der identificerede atleten, hans fader og den bystat, han repræsenterede, da jo bystaten delte sejrens sødme og hæder med atleten. Et typisk epigram fra det 5. årh. f.Kr. lyder sådan:

82. Om Kallippos-affæren: Fontenrose 1978, 266-7; Weiler 1991; Habicht 1997, 19-20; Nørskov 2004, 97; Bowden 2005, 131-2; Nielsen 2005, 70 n. 65.

83. Diodorus Siculus 13.82.7; Nielsen 2007, 95; Nielsen 2011b, 2.

84. *IG I³* 131; Nielsen 2007, 94-5; Nielsen 2011b, 1-2.

85. *I.Ephesos* 1415; Nielsen 2011b, 5-9.

86. Lycurgus 1.51.

87. Om sådanne skulpturer: Raschke 1987; Herrmann 1988; Lattimore 1988; Smith 2007; Nielsen 2011a, 11-3.

Korkyra det er mit land, jeg er Philon og Glaukos min fader.

To gange boksede' jeg her: Vandt den olympiske krans.⁸⁸

I hvert fald fra det sene 4. årh. f.Kr. var det undertiden bystaten, der finansierede sådanne skulpturer, ligesom man også finansierede tilsvarende sejrsmønstre i lokale helligdomme. I 320'erne f.Kr. lod bystaten Kolophon i Lilleasien f.eks. opstille en skulptur i såvel Olympia som i Apollons helligdom i Klaros i bystatens eget territorium for at markere en af sine sønners olympiske sejr i brydning i drengenes klasse.⁸⁹ I hellenistisk tid finansierede bystaten Erythrai, også i Lilleasien, en skulptur i Olympia for at mindes en af sine borgere, den store boksestjerne Epitherses. Det bystaterne havde som mål med den slags monumenter, var selvfølgelig at sikre, at den hæder der omgav deres borgers sejr – og vel især den del af hæderen, der tilfaldt bystaten selv – skulle bestå for evigt. Og det var man parat til at betale for.

4. Afrunding

En græsk atlet kunne ikke opnå noget højere end en olympisk sejr.⁹⁰ Vi kan derfor roligt gå ud fra, at hans personlige motiv til at stille op i de Olympiske Lege har været at sikre sig den næsten grænseløse hæder og ære, der var forbundet med at sejre i de mest prestigefyldte konkurrencer, der fandtes i den græske verden. Antikken igennem fejrede atleter deres olympiske sejre med skulpturer, der havde til formål at forevige deres hæder, og i det 6. og 5. årh. f.Kr. hyrede atleter berømte digtere som Simonides, Pindar og Bakchylides til at komponere store sejrsoeder (*epinikiske* digte), der blev opført af dansende kor i forskellige sammenhænge, igen med det formål at fejre en sejr og forevige dens hæder.⁹¹ Pindar indleder en af sine store oder med at lade koret synge,

88. *πατρίς μὲν Κόρκυρα, Φίλων δ' ὄνομ'· εἰμὶ δὲ Γλαύκου | υἱὸς καὶ νικῶ πρὸς δὴ' Ὀλυμπιάδας.* Tilskrevet Simonides, overleveret hos Pausanias 6.9.9 (oversat af Mogens Herman Hansen). Epigrammet er Ebert 1972, no. 11, hvor det dateres 500-450 f.Kr.

89. Olympia: Pausanias 6.17.4; Klaros: SEG 35 1125 (herom: Catling & Cavanou 2007 og 2008); Nielsen 2011b, 9-10.

90. Se f.eks. Platon, *Staten* 465DE; Nielsen 2011b, 1-2.

91. Gode introduktioner til Pindar, den bedst kendte epinikiske digter, er Carne-Ross 1985 og Mackie 2003.

at en olympisk sejrherre vinder sig “stort og evigt ry”,⁹² og personlig hæder må have været et centralt motiv for olympiske atleter.

Atleterne kæmpede om denne hæder i en helligdom, der tiltrak deltagere og publikum i store tal fra hele den vidstrakte græske verden, og i den forstand var Olympia en panhellenisk helligdom på samme måde som f.eks. Delphi. Men faktisk var Olympia en extra-urban helligdom i den forholdsvis store bystat Elis’ territorium. Elis kontrollerede helligdommen med fast hånd, arrangerede Legene ned i mindste detalje, og gjorde det på flere måder klart, at der ingen egentlig forskel var på bystaten og helligdommen. Det gav naturligvis anledning til kritik, men faktisk synes Elis’ håndtering af helligdommen og særligt af Legene at have været fair og upartisk.

Atmosfæren i Olympia under Legene var stærkt politiseret, og atleterne blev som en naturlig følge deraf opfattet som repræsentanter for deres bystater, og konkurrencerne opfattet som konkurrencer mellem de mange bystater, den græske verden var splittet op i. De Olympiske Lege er, blandt meget andet, et smukt eksempel på et markant og fundamentalt træk ved den græske bystatskultur: Den evige konflikt mellem det overordnede panhelleniske perspektiv og det lokale bystatsperspektiv.⁹³

92. Pind. *Ol.* 8.10: μέγα τοι κλέος αἰεί.

93. For dette, se Nielsen 2004 og – mere detaljeret – Nielsen 2007.

Appendix

Thukydid 5.49-50: De Olympiske Lege i 420⁹⁴

49 Denne sommer fandt de Olympiske Lege sted, hvor Androsthene fra Arkadien for første gang vandt i *pankration*. Lakedaimonerne var af eleierne blevet udelukket fra såvel ofringen som konkurrencerne, fordi de ikke havde betalt eleierne den bøde, disse under olympisk lov havde idømt dem under påberåbelse af, at de under den olympiske våbenhvile havde angrebet eleiernes fæstning ved Phyrkos og sendt 1000 hoplitter til Lepreon, der hørte til Elis. Bøden lød på 2000 miner, to miner pr hoplit, som loven stipulerer. [2] Lakedaimonerne havde sendt udsendinge til Elis og protesteret mod dommen, som de mente var dem uretfærdigt idømt. De påpegede, at våbenhvilen endnu ikke var blevet proklameret i Lakedaimon, da de sendte deres hoplitter til Lepreon. [3] Eleierne derimod sagde, at våbenhvilen allerede var trådt i kraft hos dem selv – de proklamerer den nemlig først hos sig selv – og at de havde forholdt sig i ro og ikke anet noget ondt, da der jo var våbenhvile. Lakedaimonerne havde derfor i al hemmelighed begået et overgreb mod eleierne. [4] Deroverfor indvendte lakedaimonerne, at der jo ikke havde været nogen grund til at proklamere våbenhvilen i Lakedaimon, hvis de virkelig mente, at lakedaimonerne allerede havde brudt den. Men siden de faktisk proklamerede den, var de åbenbart *ikke* af den opfattelse, og efter proklamationen var lakedaimonerne i øvrigt ikke draget i felten mod dem. [5] Men eleierne holdt sig til deres oprindelige version: De var overbeviste om, at de havde været ofre for et overgreb, men hvis lakedaimonerne ville give dem Lepreon tilbage, ville de give afkald på deres egen del af bøden og selv betale guden hans del på lakedaimonernes vegne. 50 Da lakedaimonerne afviste dette forslag, stillede eleierne nu dette krav: De kunne undlade at give Lepreon tilbage, hvis de ikke ville, men måtte så, da de jo lagde vægt på at benytte helligdommen, bestige den olympiske Zeus' alter og i grækernes påhør sværge på, at de senere ville betale bøden. [2] Da de heller ikke accepterede disse vilkår, blev lakedaimonerne udelukket fra helligdommen, fra ofringen og konkurrencerne, og ofrede i stedet hjemme. De andre grækere sendte officielle delegater til Olympia, undtagen lepreaterne. [3] Eleierne frygtede alligevel, at lakedaimonerne ville gennemføre deres ofring under magtanvendelse, og derfor lod de bevæbnede unge mænd holde

94. Oversat af forfatteren.

vagt. Der kom også mandskab fra Argos og Mantinea, 1000 fra hver bystat, og ryttere fra Athen, og de blev indkvarteret i Harpina under festen. [4] De forsamlede festdeltagere blev grebet af en alvorlig frygt for, at lakedaimonerne skulle tiltvinge sig adgang under våbenanvendelse, især da Lichas, Arkesilaos' søn, fra Lakedaimon, blev pryglet på banen af dommerne. Årsagen var, at da hans spand havde vundet og blev udråbt som et offentligt spand fra Boiotien – eftersom han jo var forhindret i at lade det stille op i eget navn – da trådte han ind på banen og bandt vognstyrreren et bånd om panden for at vise, at vognen var hans. Derfor steg alles frygt endnu mere, og man ventede det værste. Men lakedaimonerne forholdt sig i ro, og således gik festen til ende.

Forslag til videre læsning

Den overordnede ramme, de fleste græske kulturfænomener bør ses i, er 'bystatskulturen': Hansen 2004, *Polis – den oldgræske bystatskultur*, er den grundlæggende introduktion til den græske bystatskultur (foreligger også på engelsk som Hansen 2006, *Polis. An Introduction to the Ancient Greek City-State*). Bystatskulturer i verdenshistorien er emnet for to artikelsamlinger fra Polis-Centeret: Hansen 2000, *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures*, og Hansen 2002, *A Comparative Study of Six City-State Cultures*; den første indeholder en beskrivelse af den græske bystatskultur ved Hansen selv, mens den anden indeholder en artikel, der sætter den græske bystatskultur og helligdomme som Olympia og Delphi i interessant perspektiv: Westenholz 2002, "The Sumerian City-State."

Standardfremstillinger af græsk historie i klassisk tid, som vel af kulturhistoriske årsager og på grund af kildematerialets natur er den mest interessante periode i sports-historisk henseende, findes hos f.eks. Rhodes 2006, *A History of the Classical Greek World 478-323 BC*, og Hornblower 2011, *The Greek World 479-323 BC*. Af betragtelig interesse er også Hornblower 2004, *Thucydides and Pindar*.

En klassisk fremstilling af de Olympiske Leges antikke historie er Finley & Pleket 1976, *The Olympic Games. The First Thousand Years* – som desværre er helt uden henvisninger. Den bedste moderne introduktion til Legene er nok Stephen G. Millers rekonstruktion af Olympiaden i år 300 f.Kr., der står som kapitel 6 i Miller 2004, *Ancient Greek Athletics*, der i øvrigt kan tjene som en god introduktion til mange andre aspekter af den oldgræske sports historie. Gode er også Young 2004, *A Brief History of the Olympic Games*, og Sinn 2004, *Das antike Olympia. Götter, Spiel und Kunst*; livlige men stadig fortrinlige er Sinn 2000, *Olympia. Cult, Sport and Ancient Festival*, og Spivey 2004, *The Ancient Olympics*. En velillustreret introduktion, som primært fokuserer på Olympiaden i 416 f.Kr., er Stuttard 2012, *Power Games. Ritual and Rivalry at the Ancient Greek Olympics*; velillustreret er også Swaddling 2004, *The Ancient Olympic Games*. En del kan også hentes i lidt ældre fremstillinger som f.eks. Drees 1968, *Olympia. Gods, Artists and Athletes*, og Herrmann 1972, *Olympia. Heiligtum und Wettkampfstätte*. En nyttig artikelsamling er Raschke 1987a, *The Archaeology of the Olympics*. Den berømte Zeus-statue af Pheidias er emnet for en ny artikelsamling: McWilliam *et al.* 2011, *The Statue of Zeus at Olympia. New Approaches*. Mallwitz 1972, *Olympia und seine Bauten* kan stadig bruges som udgangspunkt for studiet af

helligdommens bygninger. Christodoulou 2004, *Olympia. A journey in four dimensions* indeholder en lang række virkeligt illustrative computer-rekonstruktioner af helligdommen og bygningerne.

Det olympiske program og dets udvikling diskuteres i Lee 2001, *The Program and Schedule of the Ancient Olympic Games*. Den olympiske våbenhvile er emnet for Lämmer 1975-76, "The Nature and Function of the Olympic Truce in Ancient Greece," og Lämmer 1982-83, "Der sogenannte Olympische Friede in der griechischen Antike." Olympia som interaktionsknudepunkt i den græske bystatskultur er emnet for min egen Nielsen 2007, *Olympia and the Classical Hellenic City-State Culture*. Roy, *Olympia* berører kort samme emne. En kort beskrivelse af Elis' administration af Olympia findes i Crowther 2003, "Elis and Olympia: City, Sanctuary and Politics." Mere detaljerede studier af dette emne findes i Roy 1998, "Thucydides 5.49.1-50.4: the Quarrel between Elis and Sparta in 420 B.C., and Elis' Exploitation of Olympia," og i Nielsen 2005, "A *Polis* as a Part of a Larger Identity Group: Glimpses from the History of Lepreon." På dansk er speciallitteraturen om Olympia begrænset, men Hjortsø 1960, *Olympia. Den græske olympiade* kan stadig læses som en udmærket kulturhistorisk fremstilling, selvom den naturligvis er forældet i adskillige henseender; ellers kan der henvises til Poulsen & Pedersen 2004, *Den græske olympiade*, en samling lettilgængelige artikler, og Nielsen 2004, "Olympia og den græske bystatskultur i klassisk tid."

I de senere år er der udkommet en række samlede fremstillinger af den oldgræske sports historie; blandt de bedste er Millers allerede omtalte *Ancient Greek Athletics* fra 2004; Golden 1998, *Sport and Society in Ancient Greece*, og Golden 2008, *Greek Sport and Social Status*; Mann 2001, *Athlet und Polis im archaischen und frühklassischen Griechenland*; Tyrrell 2004, *The Smell of Sweat*; Kyle 2007, *Sport and Spectacle in the Ancient World*; og Potter 2012, *The Victor's Crown*. Kyle 1993, *Athletics in Ancient Athens*, er en fremstilling af sportens rolle og placering i det athenske samfund; det samme er den helt nye Pritchard 2012, *Sport, Democracy and War in Classical Athens*. Der er ligeledes udkommet adskillige artikelsamlinger som f.eks. Phillips & Pritchard 2003, *Sport and Festival in the Ancient Greek World*; Schaus & Wenn 2007, *Onward to the Olympics*; König 2010, *Greek Athletics*; og Fisher & van Wees 2011, *Competition in the Ancient World*. Disse samlinger og monografier erstatter i stort set alle væsentlige henseender ældre fremstillinger som Gardiner 1930, *Athletics of the Ancient World* og Harris 1964, *Greek Athletes and Athletics*.

Til sidst kan nævnes Golden 2004, *Sport in the Ancient World from A to Z*, der er intet mindre end en encyklopædi om antik sport. Følgende lille artikel stammer fra den: “**Plato**, son of Ariston, Athenian philosopher and wrestler, 428–348. A number of ancient traditions link Plato with wrestling: he trained under Ariston of Argos, earned the nickname Plato (from Greek *platys*, ‘broad’) from his physique, competed at Isthmia and Delphi, even won at Olympia and Nemea. In fact, the name was his own, the achievements almost certainly not.”

Bibliografi

- Amandry, P. 1980. "Sur les concours argiens," *Bulletin de correspondance hellénique* Suppl. 6, 211-53.
- Anson, E.M. 2009. "Greek Ethnicity and the Greek Language," *Glotta* 85, 5-30.
- Asheri, D. *et al.* 2007. *A Commentary on Herodotus Books I-IV*. Oxford University Press: Oxford.
- Bandy, S.J. (ed.). 1988. *Coroebus Triumphs. The Alliance of Sport and the Arts*. University Publishing Association: San Diego.
- Bowden, H. 2005. *Classical Athens and the Delphic Oracle. Divination and Democracy*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Bowra, C.M. 1960. "Euripides' Epinician for Alcibiades," *Historia* 9, 68-79.
- Burkert, W. 1985. *Greek Religion*. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts.
- Carne-Ross, D.S. 1985. *Pindar*. Yale University Press: New Haven & London.
- Catling, R.W.V. & Kanavou, N. 2007. "Hermesianax the Olympic Victor and Goneus the Ambassador: A Late Classical – Early Hellenistic Family from Kolophon," *Epigraphica Anatolica* 40, 59-66.
- Catling, R.W.V. & Kanavou, N. 2008. "Hikesios Son of Lykinos of Kolophon, Victor in Boys Wrestling at Olympia, and Pausanias VI 17.4," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 165, 109-10.
- Christodoulou, V. 2004. *Olympia. A journey in four dimensions*. Foundation of the Hellenic World: Athen.
- Colvin, S. 2007. Anmeldelse af S. Minon 2007: <http://bmcr.brynmawr.edu/2007/2007-11-07.html>
- Coulson, W. & Kyrieleis, H. (eds.). 1992. *Proceedings of an International Symposium on the Olympic Games*. Deutsches archäologisches Institut Athen: Athen.
- Crowther, N.B. 1988a. "The Age-Category of Boys at Olympia," *Phoenix* 42.4, 304-8. Også publiceret i Crowther 2004, 87-92.
- Crowther, N.B. 1988b. "Elis and the Games," *L'Antiquité Classique* 57, 301-10. Også publiceret i Crowther 2004, 99-108.

- Crowther, N.B. 1989. "Boy Victors at Olympia," *L'Antiquité Classique* 58, 206-10. Også publiceret i Crowther 2004, 109-113.
- Crowther, N.B. 1996. "Athlete and State: Qualifying for the Olympic Games in Ancient Greece," *Journal of Sport History* 23.1, 34-43. Også publiceret i Crowther 2004, 23-33.
- Crowther, N.B. 1997. "'Sed quis custodiet ipsos custodes?' The Impartiality of the Olympic Judges and the Case of Leon of Ambracia," *Nikephoros* 10, 149-60. Også publiceret i Crowther 2004, 71-81.
- Crowther, N.B. 2003. "Elis and Olympia: City, Sanctuary and Politics," ss. 61-73 i Phillips & Pritchard 2003. Også publiceret i Crowther 2004, 53-64.
- Crowther, N.B. 2004. *Athletika. Studies on the Olympic Games and Greek Athletics*. Nikephoros Beihefte 11. Weidmann: Hildesheim.
- Crowther, N.B. 2007. "The Ancient Olympics and Their Ideals," ss. 69-80 i Schaus & Wenn 2007.
- Crowther, N.B. & Frass, M. 1998. "Flogging as a Punishment in the Ancient Games," *Nikephoros* 11, 51-82. Også publiceret i Crowther 2004, 141-68.
- Dillon, M. 1995. "Phrynon of Rhamnous and the Macedonian Pirates: The Political Significance of Sacred Truces," *Historia* 44, 250-4.
- Dorati, M. 1998. "Un giudizio degli Egiziani sui giochi olimpici (Hdt. II 160)," *Nikephoros* 11, 9-20.
- Drees, L. 1968. *Olympia. Gods, Artists and Athletes*. Pall Mall Press: London.
- Ebert, J. 1972. *Griechische Epigramme auf Sieger an gymnischen und hippischen Agonen*. Abhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Phil.-hist. Klasse 63.2. Akademie-Verlag: Berlin.
- Finley, M.I. & Pleket, H.W. 1976. *The Olympic Games. The First Thousand Years*. Chatto & Windus: London.
- Fisher, N. & van Wees, H. 2011. *Competition in the Ancient World*. The Classical Press of Wales: Swansea.
- Flower, M.A. 2000. "From Simonides to Isocrates: The Fifth-Century Origins of Fourth-Century Panhellenism," *Classical Antiquity* 19, 65-101.

- Fontenrose, J. 1978. *The Delphic Oracle. Its Responses and Operations*. University of California Press: Berkeley, Los Angeles & London.
- Funke, P. 2005. "Die Nabel der Welt. Überlegungen zur Kanonisierung der 'panhellenischen' Heiligtümer," ss. 1-16 i Schmidt *et al.* 2005.
- Gardiner, E.N. 1930. *Athletics of the Ancient World*. The Clarendon Press: Oxford.
- Golden, M. 1998. *Sport and Society in Ancient Greece*. Key Themes in Ancient History. Cambridge University Press: Cambridge.
- Golden, M. 2004. *Sport in the Ancient World from A to Z*. Routledge: London & New York.
- Golden, M. 2008. *Greek Sport and Social Status*. University of Texas Press: Austin.
- Gonnoi II = B. Helly (ed.), *Gonnoi. II. Les inscriptions*. Adolf M. Hakkert: Amsterdam 1973.
- Gribble, D. 2012. "Alcibiades at the Olympics: Performance, Politics and Civic Ideology," *Classical Quarterly* 62, 45-71.
- Habicht, C. 1997. *Athens from Alexander to Antony*. Harvard University Press: Cambridge, MA & London.
- Habicht, C. 1998. *Pausanias' Guide to Ancient Greece²*. University of California Press: Berkeley, Los Angeles, & London.
- Hansen, M.H. (ed.). 2000. *A Comparative Study of Thirty City-States Cultures. An Investigation Conducted by the Copenhagen Polis Centre*. Historisk-filosofiske Skrifter 21. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab: København.
- Hansen, M.H. (ed.). 2002. *A Comparative Study of Six City-State Cultures. An Investigation Conducted by the Copenhagen Polis Centre*. Historisk-filosofiske Skrifter 27. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab: København.
- Hansen, M.H. 2004. *Polis – den oldgræske bystatskultur*. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskningen 342. Museum Tusulanums Forlag: København.
- Hansen, M.H. 2006. *Polis. An Introduction to the Ancient Greek City-State*. Oxford University Press: Oxford.
- Hansen, M.H. 2010. "Hellenere og barbarer," *Aigis* 10.1, 1-13.

- Hansen, M.H. & Fischer-Hansen, T. 1994. "Monumental Political Architecture in Archaic and Classical Greek *Poleis*. Evidence and Historical Significance," ss. 23-90 i Whitehead 1994.
- Hansen, M.H. & Nielsen, T.H. (eds.). 2004. *An Inventory of Archaic and Classical Poleis. An Investigation Conducted by the The Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation*. Oxford University Press: Oxford.
- Hanson, V.D. 2005. *A War Like No Other*. Random House: New York.
- Harris, H.A. 1964. *Greek Athletes and Athletics*. Hutchinson: London.
- Hastrup, T. 1979. *Herodots Historie I. Bog I-IV*. Gyldendal: København.
- Herrmann, H.-V. 1972. *Olympia. Heiligtum und Wettkampfstätte*. Hirmer Verlag: München.
- Herrmann, H.-V. 1974. "Zanes," *RE Suppl.* XIV, 977-81.
- Herrmann, H.-V. 1988. "Die Siegerstatuen von Olympia," *Nikephoros* 1, 119-83.
- Hodkinson, S. (ed.). 2009. *Sparta. Comparative Approaches*. The Classical Press of Wales: Swansea.
- Hornblower, S. 2004. *Thucydides and Pindar. Historical Narrative and the World of Epinikian Poetry*. Oxford University Press: Oxford.
- Hornblower, S. 2008. "Greek Identity in the Archaic and Classical Periods," ss. 37-58 i K. Zacharia (ed.), *Hellenisms. Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*. Ashgate Variorum: Aldershot.
- Hornblower, S. 2011. *The Greek World 479-323 BC⁴*. Routledge: London & New York.
- Hornblower, S. & Morgan, C. (eds.). 2007a. *Pindar's Poetry, Patrons, and Festivals. From Archaic Greece to the Roman Empire*. Oxford University Press: Oxford.
- Hornblower, S. & Morgan, C. 2007b. "Introduction," ss. 1-43 i Hornblower & Morgan 2007a.
- I.Ephesos* = H. Wakel *et al.* (eds.). *Die Inschriften von Ephesos*. 1-10. Rudolf Habelt Verlag: Bonn 1979-81.
- IG = Inscriptiones Graecae*. Academia Litterarum Regia Borussica: Berlin 1873-.
- Jacquemin, A. 1999. *Offrandes monumentales à Delphes*. École française d'Athènes: Paris.

- Jacquemin, A. 2002a. "Commentaire," ss. 83-264 i *Pausanias. Description de la Grèce*. Tome V. Livre V. L'Élide (I). Texte établi par M. Casevitz, traduit par J. Pouilloux. Les belles lettres: Paris.
- Jacquemin, A. 2002b. "Commentaire," ss. 83-314 i *Pausanias. Description de la Grèce*. Tome V. Livre V. L'Élide (II). Texte établi par M. Casevitz, traduit par J. Pouilloux. Les belles lettres: Paris.
- Jensen, J.T. et al. (eds.). 2009. *Aspects of Ancient Greek Cult. Context - Ritual - Iconography*. Århus Universitetsforlag: Århus.
- Johansen, H.F. 1984. *Thukydid – et udvalg*. Akademisk Forlag: København.
- Jost, M. 1985. *Sanctuaires et cultes d'Arcadie*. École française d'Athènes. Études péloponnésiques IX: Paris.
- Kokolakis, M. 1992. "Intellectual Activity on the Fringes of the Games," ss. 153-8 i Coulson & Kyrieleis 1992.
- König, J. (ed.). 2010. *Greek Athletics*. Edinburgh Readings on the Ancient World. Edinburgh University Press: Edinburgh.
- Kyle, D.G. 1993. *Athletics in Ancient Athens*². Brill: Leiden, New York & Köln.
- Kyle, D.G. 2003. "The only woman in all Greece: Cynisca, Agesilaus, Alcibiades and Olympia," *Journal of Sport History* 30, 183-203.
- Kyle, D.G. 2007. *Sport and Spectacle in the Ancient World*. Blackwell Publishing: Oxford.
- Lämmer, M. 1975-76. "The Nature and Function of the Olympic Truce in Ancient Greece," *History of Physical Education and Sport* 3, 37-52.
- Lämmer, M. 1982-83. "Der sogenannte Olympische Friede in der griechischen Antike," *Stadion* 8-9, 47-83. Også publiceret som "The So-Called Olympic Peace in Ancient Greece," ss. 36-60 i König 2010.
- Lattimore, S. 1988. "The Nature of Early Greek Victor Statues," ss. 245-56 i Bandy 1988.
- Lee, H.M. 2001. *The Program and Schedule of the Ancient Olympic Games*. Nikephoros Beihefte 6. Weidmann: Hildesheim.
- Lloyd, A.B. 1988. *Herodotus. Book II. Commentary 99-182*. Brill: Leiden, New York, København, & Köln.

- Lombardo, M. & Frisone, F. (eds.). 2008. *Forme sovrapoleiche e interpoleiche di organizzazione nel mondo greco antico*. Congedo Editore: Lecce.
- LSJ = *A Greek-English Lexicon*. Compiled by H.G. Liddell and R. Scott. Revised and augmented throughout by Sir H.S. Jones with the assistance of R. McKenzie. With a Supplement. Clarendon Press: Oxford 1968.
- Mackie, H. 2003. *Graceful Errors. Pindar and the Performance of Praise*. The University of Michigan Press: Ann Arbor.
- Mallwitz, A. 1972. *Olympia und seine Bauten*. Prestel-Verlag: München.
- Mann, C. 2001. *Athlet und Polis im archaischen und frühklassischen Griechenland*. Hypomnemata 138. Vandenhoech & Ruprecht: Göttingen.
- Maróti, E. 1990. "Zum Siegerepigramm des Nikoladas," *Nikephoros* 3, 133-40.
- McWilliam, J. et al. (eds.). 2011. *The Statue of Zeus at Olympia. New Approaches*. Cambridge Scholars Publishing: Cambridge.
- Miller, S.G. 1978. *The Prytaneion. Its Function and Architectural Form*. University of California Press: Berkeley & London.
- Miller, S.G. 2004. *Ancient Greek Athletics*. Yale University Press: New Haven & London.
- Minon, S. 2007. *Les inscriptions éléennes dialectales (VII-II siècle avant J.-C.)*. Vols. I-II. Droz: Geneve.
- Mitchell, L. 2007. *Panhellenism and the Barbarian in Archaic and Classical Greece*. The Classical Press of Wales: Swansea.
- Moretti, L. 1957. *Olympionikai, i vincitori negli antichi agoni olimpici*. Atti della Accademia nazionale dei Lincei. Memorie, Classe di scienze morali, storiche e filologiche, ser. 8-v. 8, fasc. 2: Rom.
- Muth, R. 1979. "Olympia – Idee und Wirklichkeit," *Serta philologica Aenipontana* 3, 161-202.
- Neumann-Hartmann, A. 2007. "Das Wettkampfprogramm der panhellenischen Spiele im 5. Jh. v. Chr.," *Nikephoros* 20, 113-51.
- Nielsen, T.H. 2004. "Olympia og den græske bystatskultur i klassisk tid," *Aigis* 4.1, 1-18.
- Nielsen, T.H. 2005. "A Polis as a Part of a Larger Identity Group: Glimpses from the History of Lepreon," *Classica & Mediaevalia* 56, 57-89.

- Nielsen, T.H. 2007. *Olympia and the Classical Hellenic City-State Culture*. Historisk-filosofiske Meddelelser 96. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab: København.
- Nielsen, T.H. 2010. "Sportskulturens omfang i det klassiske Grækenland," *Aigis* 10.2, 1-40.
- Nielsen, T.H. 2011a. "Sport og elite i det klassiske Grækenland," *Aigis* 11.1, 1-37.
- Nielsen, T.H. 2011b. "Team Ephesos," *Aigis Suppl. I: Festskrift til Chr. Gorm Tortzen*, 1-13.
- Nielsen, *Extent & Significance* = T.H. Nielsen, "An Essay on the Extent and Significance of the Greek Athletic Culture in the Classical Period" (under udgivelse i *Proceedings of the Danish Institute at Athens*).
- Nørskov, V. 2004. "Korruption og doping," ss. 91-9 i Poulsen & Pedersen 2004.
- O'Sullivan, L. 2012. "Playing ball in Greek antiquity," *Greece & Rome* 59.1, 17-33.
- Page, *FGE = Further Greek Epigrams. Epigrams before A.D. 50 from the Greek Anthology and other sources not included in Hellenistic Epigrams or The Garland of Philip*. Edited by D.L. Page. Cambridge University Press: Cambridge 1981.
- Papakonstantinou, Z. 2003. "Alcibiades in Olympia: Olympic ideology, sport and social conflict in classical Athens," *Journal of Sport History* 30, 173-82.
- Perlman, P. 2000. *City and Sanctuary in Ancient Greece. The Theorodokia in the Peloponnese*. Hypomnemata 121. Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen.
- Perlman, S. 1976. "Panhellenism, the Polis and Imperialism," *Historia* 25, 1-30.
- Perry, J.S. 2007. "'An Olympic Victory Must Not be Bought'. Oath-taking, Cheating and Women in Greek Athletics," ss. 81-8 i Sommerstein & Fletcher 2007.
- Petermandi, W. 1997. "Überlegungen zur Funktion der Altersklassen bei den griechischen Agonen," *Nikephoros* 10, 135-47.
- Phillips, D. & Pritchard, D. (eds.). 2003. *Sport and Festival in the Ancient Greek World*. The Classical Press of Wales: Swansea.
- Potter, D. 2012. *The Victor's Crown. A History of Ancient Sport from Homer to Byzantium*. Oxford University Press: Oxford.

- Poulsen, B. & Pedersen, P. (eds.). 2004. *Den græske olympiade*. Tidsskriftet SFINX: Århus.
- Pritchard, D.M. 2012. *Sport, Democracy and War in Classical Athens*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Raschke, W.J. (ed.). 1987a. *The Archaeology of the Olympics. The Olympics and Other Festivals in Antiquity*. The University of Wisconsin Press: Madison.
- Raschke, W.J. 1987b. "Images of Victory," ss. 38-54 i Raschke 1987a.
- Reinhold, M. 1970. *History of Purple as a Status Symbol in Antiquity*. Collection Latomus 116: Bruxelles.
- Remijsen, S. 2009. "Challenged by Egyptians: Greek Sports in the Third Century," *The International Journal of the History of Sport* 26, 246-71.
- Rhodes, P.J. 2006. *A History of the Classical Greek World 478-323 BC*. Blackwell Publishing: Oxford.
- Rhodes, P.J. 2011. *Alcibiades: Athenian Playboy, General and Traitor*. Pen & Sword Military: Barnsley.
- Rhodes-Osborne, *GHI = Greek Historical Inscriptions 404-323 BC*. Edited by P.J. Rhodes and R. Osborne. Oxford University Press: Oxford 2003.
- Rizakis, A.D (ed.). 1991. *Achaia und Elis in der Antike*. Meletemata 13. Institut für griechische und römische Antike. Nationales hellenisches Forschungszentrum: Athen.
- Romano, D. 2007. "Judges and Judging at the Ancient Olympic Games," ss. 95-111 i Schaus & Wenn 2007.
- Roy, J. 1998. "Thucydides 5.49.1-50.4: the Quarrel between Elis and Sparta in 420 B.C., and Elis' Exploitation of Olympia," *Klio* 80, 360-8.
- Roy, J. 2006. "Pausanias 5.9.6: The Number of *Hellanodikai* at Elis in 364 BC," ss. 225-32 i *Acts of the 7th International Congress of Peloponnesian Studies, Pyrgos-Gastouni-Amaliada 11-17 September 2005*. Peloponnesiaka Supplement 127.2: Athen.
- Roy, J. 2008. "The Nature and Extent of Elean Power in the Western Peloponnese," ss. 293-306 i Lombardo & Frisone 2008.

- Roy, J. 2009a. "Hegemonial Structures in Late Archaic and Early Classical Elis and Sparta," ss. 69-88 i Hodkinson 2009.
- Roy, J. 2009b. "The Spartan-Elean War of c. 400," *Athenaeum* 97, 69-86.
- Roy, *Olympia* = J. Roy, "Olympia, Identity and Integration: Elis, Eleia, and Hellas," (under udgivelse i M. Haake & P. Funke (eds.), *Greek Federal Sanctuaries*).
- Roy, J. & Schofield, D. 1999. "IvO 9. A New Approach," *Horos* 13, 155-65.
- Schaus, G.P. & Wenn, S.R. (eds.). 2007. *Onwards to the Olympics. Historical Perspectives on the Olympic Games*. Wilfried Laurier University Press: Athen.
- Schmidt, T. *et al.* (eds.). 2005. *Gegenwärtige Antike – antike Gegenwart*. Kolloquium zum 60. Geburtstag von Rolf Rilinger. R. Oldenbourg Wissenschaftsverlag: München.
- Schultz, P. 2007. "Leochares' Argead Portraits in the Philippeion," ss. 205-33 i Schultz & von den Hoff 2007.
- Schultz, P. 2009. "Divine Images and Royal Ideology in the Philippeion at Olympia," ss. 125-93 i Jensen *et al.* 2009.
- Schultz, P. & von den Hoff, R. (eds.). 2007. *Early Hellenistic Portraiture. Image, Style, Context*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Scott, M. 2010. *Delphi and Olympia. The Spatial Politics of Panhellenism in the Archaic and Classical Periods*. Cambridge University Press: Cambridge.
- SEG = Supplementum Epigraphicum Graecum*. Brill: Leiden 1923-.
- Sève, M. 1993. "Les concours d'Épidaure," *Revue des études grecques* 106, 303-28.
- Shipley, D.R. 1997. *A Commentary on Plutarch's Life of Agesilaos*. Oxford University Press: Oxford.
- Sinn, U. 2000. *Olympia. Cult, Sport and Ancient Festival*. Markus Wiener Publishers: Princeton.
- Sinn, U. 2004. *Das antike Olympia. Götter, Spiel und Kunst*. C.H. Beck: München.
- Siewert, P. 1992. "The Olympic Rules," ss. 113-7 i Coulson & Kyrieleis 1992.
- Smith, R.R.R. 2007. "Pindar, Athletes, and the Early Greek Statue Habit," ss. 83-139 i Hornblower & Morgan 2007a.

- Sommerstein, A.H. & Fletcher, J. (eds.). 2007. *Horkos. The Oath in Greek Antiquity*. Bristol Phoenix Press: Bristol.
- Spivey, N. 2004. *The Ancient Olympics*. Oxford University Press: Oxford.
- Stuttard, D. 2012. *Power Games. Ritual and Rivalry at the Ancient Greek Olympics*. The British Museum: London.
- Swaddling, J. 2004. *The Ancient Olympic Games*³. The British Museum: London.
- Tritle, A.L. 2010. *A New History of The Peloponnesian War*. Wiley-Blackwell: Malden & Oxford.
- Tyrrell, Wm.B. 2004. *The Smell of Sweat. Greek Athletics, Olympics, and Culture*. Bolchazy-Carducci Publishers: Wauconda.
- Weiler, I. 1991. "Korruption in der olympischen Agonistik und die diplomatische Mission des Hypereides in Elis," ss. 87-93 i Rizakis 1991.
- Westenholz, Aa. 2002. "The Sumerian City-State," ss. 23-42 i Hansen 2002.
- Whitehead, D. (ed.). 1994. *From Political Architecture to Stephanus Byzantius. Sources for the Ancient Greek Polis*. Papers from the Copenhagen Polis Centre 1. Historia Einzelschriften 87. Franz Steiner Verlag: Stuttgart.
- Young, D.C. 2004. *A Brief History of the Olympic Games*. Blackwell Publishing: Oxford.